

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.583

Варцаба Н.С.,
аспірант,

*Державний науково-дослідний інститут
інформатизації та моделювання економіки*

СУТНІСТЬ, ВИДИ ТА ФУНКЦІЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ

Варцаба Н.С. Сутність, види та функції інфраструктури ринку. У статті розглянуто економічну сутність інфраструктури ринку. З'ясовано види та функції ринкової інфраструктури. Проаналізовано основні концепції інфраструктури ринку. Виявлено проблеми розвитку інфраструктури ринку. Обґрунтовано необхідність державного регулювання розвитку ринкової інфраструктури з урахуванням пріоритетів розвитку економіки.

Ключові слова: ринок, інфраструктура, суб'єкти інфраструктури, елементи інфраструктури, види інфраструктури, функції інфраструктури.

Варцаба Н.С. Сущность, виды и функции инфраструктуры рынка. В статье рассмотрена экономическая сущность инфраструктуры рынка. Выяснены виды и функции рыночной инфраструктуры. Проанализированы основные концепции инфраструктуры рынка. Выявлены проблемы развития инфраструктуры рынка. Обоснована необходимость государственного регулирования развития рыночной инфраструктуры с учетом приоритетов развития экономики.

Ключевые слова: рынок, инфраструктура, субъекты инфраструктуры, элементы инфраструктуры, виды инфраструктуры, функции инфраструктуры.

Varzaba N.S. The essence, types and functions of the market infrastructure. In article the economic essence of the market infrastructure is considered. The types and functions of market infrastructure are determined. The basic concepts of the market infrastructure are analyzed. The problems of development of the market infrastructure are revealed. The necessity of state regulation of the development of market infrastructure with the consideration of the priorities of economic development is substantiated.

Key words: market, infrastructure, infrastructure providers, infrastructure elements, infrastructure types, infrastructure functions.

Постановка проблеми. Однією з важливих умов функціонування ринку є наявність добре розвинутої інфраструктури. Від рівня її розвитку залежить у кінцевому підсумку ефективність функціонування ринкової економіки. Своєю чергою, рівень розвитку інфраструктури ринку свідчить про ступінь розвитку ринку, ринкових відносин у тій чи іншій країні, тому необхідною умовою дієвості ринкових відносин є створення відповідної інфраструктури ринку. Створення розгалуженої ринкової інфраструктури – найбільш актуальне питання проведення кардинальних змін у структурі економіки України, адже саме ринкова інфраструктура забезпечує взаємодію всіх підприємств, фірм, галузей, регіонів, окремих ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та розвитку інфраструктури ринку, її основним елементам присвячено праці таких провідних вітчизняних і зарубіжних учених, як А. Говорін, С. Голубева, А. Гриценко, Л. Добришина, Н. Журавльова, Т. Зотова, Р. Йохімсен, В. Покровський, В. Соколов, В. Стаханова, А. Ткач, В. Федько та ін. Їхніми зусиллями створений теоретико-методологічний фундамент дослідження означеної проблематики, вирі-

шено багато її методичних та прикладних аспектів. Проте вивченню різних аспектів розвитку інфраструктури ринку в сучасних умовах як багатофункціональної і багатоаспектної системи, що забезпечує розвиток економіки, приділяється недостатня увага.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз теоретико-методологічних підходів до визначення економічної сутності, видів та функцій інфраструктури ринку, характеристика основних концепцій інфраструктури ринку, виявлення проблем розвитку інфраструктури ринку.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «інфраструктура» було запроваджено для позначення об'єктів і споруд, які забезпечували нормальне функціонування збройних сил. В економічній літературі цей термін почав використовуватися в кінці 40-х років ХХ ст. для визначення комплексу галузей господарювання, що обслуговують промислове та сільськогосподарське виробництво.

На рівні загальнодержавного підходу поняття «інфраструктура» визначається як складова частина загального устрою економічного та політичного життя, що має допоміжний характер та забезпечує нормальну

діяльність економічної та політичної систем у цілому. Дослівно інфраструктура – це основа, фундамент, внутрішня будова економічної системи [1, с. 91].

Найбільш універсальне, на нашу думку, визначення ринкової інфраструктури дають А. Гриценко і В. Соболев, згідно з яким ринкова інфраструктура – це сукупність елементів, які забезпечують безперебійне багаторівневе функціонування економічних взаємозв'язків, взаємодію суб'єктів ринкової економіки і регулюють рух товарно-грошових потоків [5, с. 21].

Основна її функція полягає у забезпеченні зв'язків між елементами системи, до яких належать її об'єкти та суб'єкти. Крім цієї пасивної функції, ринкова інфраструктура виконує активну регулюючу функцію: впорядкування і регулювання взаємодії елементів ринкової системи. Реалізацією цих функцій забезпечується оптимізація руху товарно-грошових потоків. Інфраструктура забезпечує відповідність між потребами в товарах і послугах та здатністю виробництва задовольнити ці потреби.

Таким чином, аналіз наявних у вітчизняній літературі підходів до визначення терміна «ринкова інфраструктура» дає можливість сформулювати її сутність як сукупність галузей, видів діяльності, організаційно-правових та економічних відносин, яка забезпечує функціонування, взаємодію та регулювання елементів економіки (в ідеалі – відтворення і розвиток економіки у цілому) через інформаційні, фінансові та товарні потоки.

У сучасній вітчизняній літературі фахівці виділяють такі основні види інфраструктури:

- виробничу – сукупність інженерних комунікацій, агрометеліоративних та інших споруд, що забезпечують нормальне функціонування всього комплексу виробництв у межах певної території. У межах виробничої інфраструктури необхідно виокремити інформаційну інфраструктуру. Найважливіша для інноваційного процесу така особливість сфери зв'язку, як її спроможність шляхом економії часу «індукувати» ефективність інших галузей, що споживають її послуги [1, с. 108];

- соціально-побутову – сукупність об'єктів і закладів житлового, культурно-побутового призначення, охорони здоров'я, відпочинку, торгівлі, тобто об'єктів, які забезпечують нормальні умови життя населення;

- інституційну – урядові заклади, науково-дослідні, проектно-конструкторські установи за винятком органів і закладів безпосереднього управління виробни-

цтвом, а також конструкторських бюро, проектних і науково-дослідних закладів, що беруть участь безпосередньо у виробництві;

- соціально-виробничу (санітарну) – сукупність видів діяльності, матеріальних об'єктів з охорони природи та оздоровлення довкілля.

В економічній літературі виділяють кілька підходів до розуміння поняття ринкової інфраструктури, які знайшли своє відображення в певних концепціях (табл. 1).

Концепція накладних витрат є домінуючою у більшості досліджень питань формування та розвитку ефективної ринкової інфраструктури. Найбільшого розвитку ця концепція одержала у працях В. Стаханова, Л. Добришиної, Т. Зотової, С. Голубевої та ін. Ключовим постулатом концепції є: ринкова інфраструктура – це основа функціонування ефективної ринкової економіки, головною функцією якої є створення сприятливого клімату для функціонування приватного капіталу. Причому в поле зору прихильників і послідовників цієї концепції потрапляють організаційно-економічні аспекти розвитку інфраструктури, а фінансові аспекти залишаються поза їхньою увагою.

Сутністю інституційної концепції ринкової інфраструктури є розуміння її як сукупності економічних агентів сфери обігу, причому основна увага приділяється економіко-правовим та організаційним функціям у взаємодії ринкових суб'єктів. Тому основною функцією ринкової інфраструктури, згідно з концепцією, є забезпечення економічних зв'язків між суб'єктами ринку.

З погляду інституційного підходу інфраструктура виконує поєднуючу функцію під час формування єдиного економічного простору, що підкреслює мережеву ієрархічну її структуру. Ця концепція має два напрями розвитку: аналіз складу та елементів ринкової інфраструктури; дослідження інституційної структури економічної системи у цілому з виділенням таких інститутів ринкової інфраструктури, які мають вплив та визначають розвиток усього ринку. Основні ідеї цієї концепції викладено в роботах А. Ткача, В. Федько, Р. Йохімсена, Н. Журавльової, В. Покровського, А.А. Говоріна та ін.

Розподільна концепція ґрунтується на розумінні ринкової інфраструктури як системи каналів розподілу товарів, тобто сукупності суб'єктів, зайнятих доведенням товарів від виробників до споживачів. Вони зайняті обслуговуванням процесів обміну і руху продукції. Ця концепція досить повно відображає всі аспекти дослідження

Таблиця 1

Характеристика наукових підходів до розуміння сутності ринкової інфраструктури

Концепції ринкової інфраструктури	Підходи до розуміння сутності ринкової інфраструктури
Накладних витрат	система створення загальних умов розвитку ринку з метою створення сприятливого економічного клімату для функціонування приватного капіталу
Інституційна	система взаємодії суб'єктів сфери обігу для забезпечення торговельно-економічних зв'язків між виробництвом і споживанням
Розподільна	сукупність видів діяльності, які забезпечують товаропотоки від виробників до споживачів
Маркетингова	сукупність видів діяльності, які сприяють реалізації товарів на ринку і формуванню попиту на товари і послуги
Логістична	система матеріально-технічних об'єктів і засобів, які обслуговують процеси фізичного переміщення товарів, фінансові та інформаційні потоки, які функціонують у сфері обігу та опосередковують логістичні процеси

Джерело: складено за [8]

ринкової інфраструктури – функціональний, галузевий і просторовий аспекти товарного руху. Однак акцентування уваги на проблемах забезпечення ефективного товароруху в економічній системі звужує розуміння ролі ринкової інфраструктури в суспільному житті. У цьому її недолік. Основні ідеї розподільної концепції відображені у працях С. Носової, Р. Каренова, Г. Муфтієва.

Маркетингова концепція має в основі розуміння ринкової інфраструктури як сукупності видів діяльності з обслуговування всієї системи ринків, формування попиту на товари і послуги, що сприяє їх реалізації на ринку.

Кожна з охарактеризованих концепцій відображає специфічні підходи до розуміння функцій ринкової інфраструктури. Але незаперечним є те, що ринкова інфраструктура зв'язує воедино всі галузі економіки, сприяє їх стабілізації і збалансованому розвитку, впливає на підвищення ефективності процесів товарного і грошового обігу, надання суб'єктам господарювання комплексу ринкових послуг, які створюють сприятливі умови для розвитку бізнесу.

Підсумовуючи різні точки зору на сутність ринкової інфраструктури, можемо зазначити, що вона є сукупністю особливих інститутів, які виконують функції надання спеціалізованих послуг суб'єктам господарювання з метою створення для них нормальних умов функціонування, найкращої реалізації їхніх інтересів та подальшої інтеграції в єдину економічну макросистему. Основною макроекономічною функцією ринкової інфраструктури є підвищення ефективності капіталу та, відповідно, ринкової економіки у цілому [10].

Інфраструктура ринку – це система державних, приватних і суспільних інститутів, що обслуговують інтереси суб'єктів ринкових відносин і забезпечують їх ефективну взаємодію. Обслуговування взаємовідносин виробників товарів та їх безпосередніх споживачів – основне призначення інститутів інфраструктури.

Ринкова інфраструктура виконує такі основні функції:

- здійснює правове та економічне консультування підприємств і захист їхніх інтересів у державних та приватних структурах;
- забезпечує фінансову підтримку, кредитування, аудит, страхування тощо;
- сприяє матеріально-технічному забезпеченню і реалізації продукції підприємств;
- регулює рух робочої сили;
- створює необхідні умови для ділових контактів підприємств;
- здійснює маркетингове, інформаційне та рекламне обслуговування тощо.

Ці функції реалізуються через відповідні елементи ринкової інфраструктури, які можна згрупувати у три блоки:

Перший блок – організаційно-технічна інфраструктура, куди входять товарні біржі, аукціони, торгові дома і торгові палати, холдингові й брокерські компанії, інформаційні центри та ярмарки, пункти прокату і лізингу, державні інспекції, різного роду асоціації підприємств та споживачів, транспортні комунікації, земельні аукціони, засоби оперативного зв'язку.

Другий блок – фінансово-кредитна інфраструктура, куди входять банки, фондові і валютні біржі, страхові компанії, інвестиційні та пенсійні фонди, фонди профспілок й інших громадських організацій, тобто всі ті, хто може і займається мобілізацією тимчасово вільних ресурсів, перетворює їх на кредити, а потім на капіталовкладення.

Третій блок – організаційно-дослідна інфраструктура, яка включає наукові інститути, що вивчають ринкові проблеми, інформаційно-консультативні фірми, аудиторські організації, спеціальні учбові заклади. Інститути та організації, що входять у цю інфраструктуру, вивчають динаміку ринкової ситуації, розробляють стратегію і тактику поведінки підприємців на ринку, прогнози для уряду і підприємців, моделюють наслідки тих чи інших рішень, консультують, залагоджують конфлікти між партнерами, готують економістів, менеджерів і спеціалістів із маркетингу.

Крім загальної інфраструктури, яка обслуговує весь обсяг ринкових відносин, існує спеціалізована інфраструктура, яка забезпечує ефективне функціонування окремих ринків – товарів, капіталів, праці та інших, тобто кожний вид ринку має конкретну ринкову установу. Так, ринок засобів виробництва і ринок предметів споживання обслуговують товарні біржі, торгові дома, торгово-посередницькі фірми, торгово-промислові палати, брокерські компанії, лізингові компанії, аукціони, ярмарки, пункти прокату.

Ринкова інфраструктура не живе і розвивається сама по собі за своїми законами. Вона повинна бути пропорційною рівню розвитку виробництва і обігу на кожному з етапів розвитку суспільства, адже сучасна економіка вимагає наявності потужних промислових і торгових комплексів, мережі об'єктів логістичного забезпечення виробництва й обігу, інформаційно-комерційних мереж, високоефективних фінансово-кредитних установ і розрахунків тощо. Особливо велике значення ринкова інфраструктура має для розміщення продуктивних сил та економічного розвитку регіонів.

Ринкова інфраструктура як сукупність інститутів характеризується певними ознаками:

- інфраструктура є сектором економіки загального призначення, тобто її елементи можуть рівною мірою використовуватися всіма суб'єктами ринкових відносин – від підприємств малого бізнесу до транснаціональних корпорацій будь-якої галузевої приналежності і виду діяльності, а також державних інститутів;
- об'єкти ринкової інфраструктури вимагають значних початкових інвестицій на їх створення, тобто є досить капіталомісткими, причому термін окупності таких фінансових вкладень значний;
- об'єкти ринкової інфраструктури характеризуються одночасним «колективним» користуванням;
- ринкова інфраструктура суттєво впливає на ефективність процесу виробництва матеріальних благ, хоча не є його безпосереднім учасником;

– сукупність об'єктів ринкової інфраструктури є мінливою, тобто зі зміною чергових етапів економічного розвитку суспільства їх перелік також змінюється.

Продуктом ринкової інфраструктури є посередницька послуга. Послуга – це особливий товар, що існує тільки в момент його виробництва. Надаючи різноманітні посередницькі послуги споживачам, підприємцям і підприємствам, установам і організаціям, суб'єкти ринкової інфраструктури виконують низку важливих функцій, серед яких можна виділити такі:

- доведення товару до безпосереднього споживача. Інститути інфраструктури допомагають товару знайти свого споживача. Важливою є організація виробництва продукції, але не менш важливим – забезпечення її реалізації. Спеціалізація на посередницьких операціях дає

змогу скоротити час на реалізацію товару, зменшити витрати на обіг, прискорити оборотність фондів підприємства, максимально врахувати запити споживачів;

– забезпечення зворотного зв'язку між виробництвом і споживанням. Ринкова інфраструктура зазнає на собі вплив із боку пропозиції товару (його виробників) та з боку попиту на товар (споживачів). Аналізуючи процес просування будь-якого товару на ринку, посередник може виявити тенденції, врахування яких дасть змогу краще орієнтувати виробництво на запити споживачів;

– перерозподіл ресурсів між різноманітними галузями й усередині них. Мінливий курс акцій призводить до переміщення капіталів з однієї галузі в іншу, підтримуючи тим самим визначений рівень пропорційності в розвитку економіки. Ця функція забезпечується через обслуговування ринку цінних паперів та через зміну асортименту на діючих підприємствах або освоєння випуску нової продукції на новостворюваних підприємствах; розвиток певних галузей і виробництв потребує додаткових ресурсів;

– акумулювання тимчасово вільних коштів, регулювання грошового обігу. Банківські установи як елементи ринкової інфраструктури, зайняті кредитним підприємництвом, здійснюють мобілізацію вільних коштів населення і підприємств. У результаті формується ринок грошей, розширюються інвестиційні можливості підприємств, активізується товарообмін. Окрім того, через зміну ставки банківського відсотка фінансово-кредитні установи можуть впливати на структуру інвестицій, забезпечуючи їх перерозподіл між галузями, пришвидшуючи або уповільнюючи темпи економічного росту.

Отже, очевидним є те, що ринкова інфраструктура має істотний вплив на функціонування економічної системи у цілому. Оскільки головною функцією інфраструктури є забезпечення всього економічного процесу, її можна розглядати на трьох рівнях: мікро-, мезо- та макро.

На мікрорівні інфраструктуру слід розглядати як сукупність інженерно-технічних об'єктів, які створюють матеріально-речові умови для функціонування окремих підприємств або галузей та сприяють протіканню у них відповідних технологічних процесів (енерго- і тепlopостачання, водopостачання та водовідведення, внутрішньозаводський транспорт тощо).

На мезорівні інфраструктура є сукупністю як матеріально-речових елементів (дороги, енерго-, водо-, тепlopостачання, зв'язок тощо), так і певних інститутів (заклади охорони здоров'я, культури, відпочинку тощо), які знаходяться на певній території і забезпечують належні умови життєдіяльності її населення.

На макрорівні інфраструктура розглядається як сукупність загальних для всього суспільства економічних і соціальних умов, які забезпечують його повноцінне функціонування та задоволення потреб його членів, їх розвиток.

У розвинутих економіках держава приділяє особливу увагу розвитку ринкової інфраструктури. Держава свідомо інвестує кошти в інфраструктуру, оскільки ці інвестиції створюють «невідчутні вигоди, від яких можна чекати грошових прибутків для приватних інвесторів, бо масштаби деяких із них дуже великі для обмежених ринків приватного капіталу, а інші скуповуватимуться протягом надто тривалого терміну, щоб приватні інвестори дуже ними цікавилися» [9].

За таких умов постає питання доцільності державного регулювання розвитку ринкової інфраструктури з урахуванням пріоритетів розвитку економіки, зокрема ступеня державного втручання в її функціонування.

Таким чином, держава повинна відігравати значну роль у забезпеченні ефективного управління і використання ринкової інфраструктури та функціонування окремих її елементів чи об'єктів. Така практика виконання державою функцій регулятора розвитку ринкової інфраструктури є нормою для багатьох держав із розвинутою економікою.

Висновки. Конкуренція, вільне ціноутворення можуть успішно функціонувати лише за наявності ринкової інфраструктури (бірж, торгових домів, аукціонів, систем роздрібної та гуртової торгівлі, ярмарків, торгових палат тощо). Інфраструктура – це обов'язковий компонент будь-якої економічної системи і підсистеми. Вона являє собою складову частину загального устрою економічного, суспільного життя, що носить допоміжний характер і забезпечує нормальну господарську діяльність національної економіки. Без інфраструктури ринок не зміг би виконувати покладені на нього функції з товарообміну. Іншими словами, інфраструктура є засобом здійснення функцій ринку за допомогою її взаємопов'язаних інститутів і підструктур.

Список використаних джерел:

1. Батурина И., Луков В. Рынок: сущность, основные понятия и структура. Российский экономический журнал. 1993. № 1. С. 132–140.
2. Гриценко А., Соболев В. Ринкова інфраструктура: суть, функції, будова. Економіка України. 1998. № 4. С. 35–44.
3. Гарбар Ж.В. Професійна діяльність інфраструктурних фінансових інститутів на фінансовому ринку України. Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). 2014. № 3–4. С. 121–131.
4. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Л.В. Білецька, О.В. Білецький, В.І. Савич. К.: Центр навч. літератури, 2005. 652 с.
5. Коваленко М.С. Концепція інфраструктури у фінансовому секторі економіки. URL: <http://dSPACE.uabs.edu.ua/bits/tream/123456789/1289/1/16.34.pdf>.
6. Кутузова М.М. Фондовий ринок України в умовах нестабільності світового фінансового середовища: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016.
7. Кушнір М.А. Поведінкове ціноутворення на фондовому ринку: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016.
8. Новоселов А.С. Рыночная инфраструктура региона: проблемы формирования и развития; РАН. Сиб. отд-ние ИЭиОПП. Новосибирск: ЭКОР, 2006. 288 с.
9. Єщенко П.С., Палкін Ю.В. Сучасна економіка: навч. посіб. К.: Вища школа, 2005. 325 с.
10. Шубін О.О., Азарян О.М. Інфраструктура товарного ринку; 2-е вид. К.: Студцентр, 2004. 816 с.
11. Ясенєцький В.С. Передумови державного втручання в роботу ринкової інфраструктури. Держава та регіони. Серія «Економіка і підприємництво». 2012. № 5(68). С. 77–81.